

HRVATSKI NA RAZMEDI NORMIRANJA I SAMONORMIRANJA

U hrvatskom jezikoslovlju trenutno prevladavaju dvije suprotstavljene ocjene u određivanju odlika i stanja hrvatskoga jezika u posljednjem dvoipolidesetljeću. Prvu obilježuje zabrinutost zbog razaranja postignutih hrvatskih norma namnažanjem normativnih priručnika različitih pristupa i interpretacija istih pojava (najočitije je nesuglasje o položaju dvoglasnika *ie* u fonološkom sustavu standardnoga jezika) te prekomjernoga unošenja tuđica, u prvom redu anglizama, koji s leksičke razine sve više prodiru u morfološku i sintaktičku te razaraju sam ustroj hrvatskoga jezika. Drugom se pak ocjenom osuđuje bilo kakav oblik normiranja u ime naravnoga i nesmetanoga razvitka jezika, koji će se, navodno, unutarnjim mehanizmima, sam zaštititi i naći svoj put.

Druga se ocjena vezuje uz skupinu jezikoslovaca mlađega naraštaja koja ne izgrađuje svoj znanstveni aparat iz jezične zbilje i sagledavanja ukupnoga povijesnoga razvitka hrvatskoga jezika nego nekritički preuzima teorijska promišljanja jezikoslovaca, mahom iz anglosaksonskoga govornoga područja, koji nedovoljno poznaju osobitosti razvitka hrvatskoga jezika i njegovih norma koji su teorije o standardnom jeziku kao proizvodu nasilja i jezičnom purizmu kao izrazu nacionalizma (J. Fishman, 1972.; G. Thomas, 1991.) uskladili s globalističkim kretanjima u kojima bi u konačnici engleski preuzeo ulogu međunarodnoga *lingua franca*, općega zajedničkoga jezika, najprije u znanosti, a potom i u javnoj porabi, dok bi nacionalni jezici ostali za kućnu porabu. Tomu se Otvorenim pismom predsjedniku Hrvatskoga sabora, ministru znanosti, obrazovanja i športa RH, Odboru za obrazovanje, znanost i kulturu Hrvatskoga sabora, Agenciji za znanost i vi-

soko obrazovanje RH i Nacionalnomu vijeću za znanost RH suprotstavio 2013. Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu u povodu objave Pravilnika za izbor u znanstvena zvanja, u kojem je hrvatski jezik kao sredstvo znanstvenoga iskaza u području humanističkih znanosti postao drugorazrednim u odnosu na engleski jezik. U Otvorenom pismu među ostalim stoji:

„Umjesto da svoje časopise, svoju znanost i svoj znanstveni jezik – koje smo dosad tako mukotrpno izgrađivali – pokušamo učiniti što boljima, mi ih sami od sebe i po svojoj volji novim Pravilnikom obezvređujemo i gušimo i pretvaramo se u podaničku znanstvenu radnu snagu velikim svjetskim znanstvenim korporacijama, a da to zapravo nitko od nas ne zahtijeva. (...) Promicanjem na ovakav način engleskoga jezika na štetu hrvatskoga razgrađujemo i dokidamo čitav funkcionalni stil vlastita jezika.“¹

Pri osporavanju normiranja kao sasvim uobičajenoga postupka u jezikoslovlju jezikoslovci protunormativisti prešli su granicu znanstvenoga diskursa pa autore normativnih jezičnih priručnika pogrdno nazivaju jezičnim planerima i proizvođačima umjetnoga standardnoga dijalekta. Propisivanje se drži neznanstvenim postupkom jer da je po srijedi, tvrdi se, politički uvjetovan odabir. Dopuštaju da se o znanstvenosti takvoga postupka jedino može govoriti tek rubno i to za neke postupke u prošlosti, kad se za kodifikaciju izabiru „najrazumljiviji i najprošireniji jezični oblici“. U praksi se, tvrde, obično posezalo za društveno najprestižnijim idiomom, kakav je u kontekstu razvitka hrvatskoga standardnoga jezika bio jezik dubrovačke književnosti.

¹ Prema: <http://www.hkv.hr/vijesti/dokumenti/14819-otvoreno-pismo-clanova-odsjecka-za-kroatistiku-zagrebackog-filozofskoga-fakulteta.html>

Na udaru su se protunormativista posebno našli jezični savjeti kao jezikoslovna vrsta te Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika kao institucionalno tijelo koje je donijelo osnovne normativne pravopisne zaključke u pitanjima o kojima nije postojalo jedinstveno strukovno gledište. Kolege i autori radijskih emisija Govorimo hrvatski i priručnika savjetodavne naravi nebiranim se riječima proglašavaju jezičnim neznanicama, a predsjednik ukinutoga Vijeća za normu, jezikoslovac svjetskoga glasa i član nekoliko međunarodnih akademija Radoslav Katičić grubo vrijeđa te dovodi u vezu s neznanstvenim i štetnim postupcima izmišljanja i konstruiranja navodnih jezičnih/komunikacijskih problema tamo gdje oni ne postoje i s nametanjem jezičnih odabira nerijetko legitimiranih ideološkim eufemizmom *jezična kultura*.

Ponavljanje savjeta tijekom različitih razdoblja u rasponu od stotinu godina tumači se njihovim neprihvatanjem u jezičnoj zajednici jer su prepoznati kao oni koji *idu za ograničavanjem varijantnosti živoga jezika propisivanjem standardnoga leksika kojim bi se garantirala njegova čistoća i 'hrvatskost'*.

Ponavljanje savjeta nema međutim nikakve veze s ograničavanjem varijantnosti živoga jezika, nego je izravna posljedica ulaska inojezičnosti u hrvatski standard, posebice na portalima, koji najvećim dijelom nemaju jezično školovanih novinara urednika nego se tekstovi iz jezično srodnoga okružja metodom preslikaj – zalijepi ubacuju u hrvatski jezični prostor i tako ga razgrađuju. Na taj je način *pričati* istisnulo *govoriti*, *pogubiti (se)* u značenju „izgubiti vezu s čim“ potiskuje *izgubiti*, *čitulja* istjeruje *osmrtnicu*, *sačekuša zasjedu*, *nagost* i *obnaženost golotinju*, *sektor* znači sve i *područje* i *djelokrug*, a *vremešan* i *vremešnost* prognali su pridjev *star* i imenicu *starost* itd.

Hrvatskim jezikoslovcima koji se zauzimaju za jezično samonormiranje zajed-

ničko je da suvremenu jezičnu zbilju osim neznanstvenim normiranjem određuju i tzv. nasilnom kroatizacijom, kojoj je krajnji cilj tobožnje postizanje što veće udaljenosti od srpskoga jezika, pa hrvatskim jezikoslovcima normativistima pridijevaju biljeg nacionalističke isključivosti. Oni se čak priklanjaju američkim teoretičarima koji nastanak hrvatskoga jezika vezuju uz nastanak hrvatske države 1990-ih (Greenberg), tvrdeći da prije u zakonodavnom smislu hrvatski nikada nije postojao. I nakon upozorenja da to ne odgovara povijesnim činjenicama, da se hrvatski jezik kao moderni državni institut zakonodavno legitimirao još od Hrvatsko-ugarske nagodbe 1867. upravo pod hrvatskim imenom, oni nastavljaju po starom i na pogrješnim polazištima grade znanstveno neodržive zaključke o mijenama tzv. statusa i korpusa te restandardizaciji hrvatskoga jezika 1990-ih.

Ustrajava se na tezi o leksičkom purizmu u 1990-ima, napose u administrativnom jeziku, a primjeri koji se navode najvećim su dijelom odlika hrvatskoga jezika posljedeklaracijskoga razdoblja, a ne jezika 1990-ih (*izaslanstvo* namjesto *delegacija*, *životopis* namjesto *biografija*, *časnik* namjesto *oficir*, *prosvjed* namjesto *protest*, *tajnik* namjesto *sekretar*, *sustav* namjesto *sistem*, *proračun* namjesto *budžet*, *nadnevak* namjesto *datum*, *pristupnik* namjesto *kandidat*; u administrativnom jeziku obrazovnoga sustava: *istoznačnica* namjesto *sinonim*, *izvješće* namjesto *izvještaj*, *pozornost* namjesto *pažnja*, *sklonidba* namjesto *deklinacija*, *slovnica* namjesto *gramatika*, *uporaba* namjesto *upotreba*). Ono što su zaista dale 1990-e jest novo vojno nazivlje, i u njegovu okviru časničko, dijelom s uporištem u povijesnoj baštini u liku oživljenica (primjerice *bojišnica* za *frontu*, odnosno *crtu fronte*, potom *pozornik*, *razvodnik*, *skupnik*, *desetnik*, *narednik*, *časnički namjesnik*, *satnik*, *bojnik*, *brigadir* ...).

Jezik, identitet i naciju protunormativisti drže nenaravnim društvenim konstruktima, a izjednačivanje jezika i naroda romantičarskim devetnaeststoljetnim idealom, iako ga Hrvati baštine još od 1593. i glasovitoga zapisa popa Martinca nakon krbavske katastrofe (*kad Turci nalegoše na jazik hrvatski*) i onodobnoga sudara dviju kultura i dvaju jezika. Neutemeljeno tvrde da je hrvatstvo ljudi iz Vrboske na Hvaru i Kumrovca odredila ista vjera i državne granice unutar kojih žive, a ne isti jezik, jer da su razlike između njihovih organskih idioma prevelike. Kad bi to bilo točno, po zajedničkoj bi katoličkoj vjeroispovijesti Vrbovljani i Kumrovčani mogli biti i Slovencima, a ipak nisu, nego su Hrvati upravo po zajedničkom jeziku – i to standardnom hrvatskom jeziku – kojemu je jedna od funkcija omogućivanje nesmetanoga komuniciranja u različitom dijalektalnom okružju. Kad bi se doslovce primijenila samonormirajuća jezična teorija te svi mjesni govori podignuli na istu državnu razinu, vratili bismo se u dostandardno razdoblje i komunikativno obogaljili vlastitu naciju.

Pozivanjem na arbitrarnost jezičnoga znaka iz de Saussureove jezikoslovne teorije protunormativisti anarhisti dokazuju da je u jeziku dobro sve što u njem postoji i da se ni jednim znanstvenim razlogom ne može dokazati da je jedna riječ bolja od druge. Isto tvrde i propisivači standardnojezičnih norma, primjerice najprozivaniji među njima, Stjepan Babić, koji je nebrojeno puta ponovio upravo to: da je u jeziku dobro sve što u njem postoji, samo treba znati upotrebljavati riječi u odgovarajućem kontekstu. Danas bismo rekli u odgovarajućem stilu standardnoga jezika. U čem je onda prijemor? Očito u zamagljivanju biti i svrhe normativnih postupaka. Riječi se ne uspoređuju po kriteriju dobar : loš nego po porabnoj vrijednosti u mreži ukupnih značenjskih odnosa. Izvorni govornici istodobno rabe nekoliko idioma

sociolekata svoga jezika, a u opći standardni jezik ulaze one riječi, izrazi i sveze koji su ne samo najrašireniji i zajednički najvećemu broju govornika u određenim kontekstima, nego se i skladno uklapaju u višestoljetnu naraštajnu baštinsku cjelinu. Posao je normativaca dakle prepoznati te većinske uporabne odnose, opisati ih i naći im prostor u općem standardnom jeziku, nastavljajući naravno i bez lomova ondje gdje je prethodni naraštaj stao.

Novu vrijednosnu hijerarhiju u kontekstu jezične politike i planiranja jezični anarhisti najčešće vezuju uz HAZU, Vijeće za normu i IHJJ, a zanemaruju ulogu i značenje Leksikografskoga zavoda, koji je stotinama objavljenih enciklopedijskih i leksikonskih svezaka najviše utjecao na razvitak i stabilizaciju standardnojezičnih norma u Hrvatskoj, napose u posljedeklaracijskom razdoblju, pouzdano slijedeći naravni hrvatski jezični razvitak. U poplavi sudobnih nadrijezičkih rješenja i amaterizma svake vrsti, zavodska se izdanja visoko izdižu kvalitetom i jezičnim standardom te su nezaobilazno vrela učenicima i studentima.²

U stvaranju mreže značenjskih odnosa velika je važnost popune praznih mjesta novotvorenicama, što je prepoznato i u natječaju časopisa Jezik za najbolju riječ godine, kojim se u izvornih govornika potiče jezično stvaralaštvo i oslobađa pojedinačni jezični genij, koji potvrđuje snagu i živost jezika.

U tom je smislu osobito važno Jezikovo obraćanje mladim ljudima, učenicima i studentima, kao i njihovim učiteljima, i poticanje na jezično stvaralaštvo. Danas je

² Pojedinačne ispade, poput onoga u Hrvatskoj književnoj enciklopediji, iz koje je ispuštena natuknica hrvatski jezik (sv. 2., Zagreb, 2010.), valja držati nedopustivom politizacijom leksikografije, koja se zbila u trenutku bolesti i smrti glavnoga zavodskoga ravnatelja Tomislava Ladana.

u nastavnim planovima i programima nedovoljna pozornost posvećena rječotvorju i tvorbenom modeliranju, iako hrvatski ide u red sinteznih jezika izrazito velikih tvorbenih mogućnosti. Poticanje mladih na jezično stvaranje istodobno potiče osjećaj jezičnoga samopouzdanja, uspostavlja vezu s jezičnom baštinom te pridonosi izgrađivanju i njegovanju izričaja najfinijih značenjskih razlika i jezične produbljenosti, što jezikovanje svrstava u red najviših ljudskih duhovnina.

Odnos prema inojezičnicama vezanima uz nove tehnologije također valja biti stvaralački. Kao što je u jeziku izvorniku stvorena za novi izum ili novi predmet nova riječ, isto

valja učiniti i u hrvatskom, jer njegove tvorbene mogućnosti ni u čem nisu slabije ili manje vrijedne od bilo kojega drugoga jezika.

U dosadašnjim Jezikovim natječajima među tvorbenim postupcima prednjači sufiksna tvorba, koja je, može se reći, potisnula u drugi plan ostale tvorbene modele, pa bi i njih valjalo oživjeti. Treba uzletjeti nad postojećom hrvatskom jezičnom riznicom i iz nje slaganjem, metaforiranjem, unutarnjom preoblikom ili kakvim drugim tvorbenim postupkom slobodno stvarati nove rječničke jedinice.

Nataša Bašić

HRVATSKI JEZIK DANAS

Na saboru u Konstanzi početkom 15. stoljeća, onom saboru na kojemu je spaljen Jan Hus, jedan je kardinal prigovorio caru i kralju Sigismundu, odnosno Žigmundu, da u pogrješnom rodu rabi riječ shizma, to jest u hrvatskom – raskol. Na to mu je Žigmund odgovorio: „Ja sam car Svetoga Rimskog Carstva i iznad sam gramatike.“ Sličnih careva, kraljeva i političara prepuna je i povijest hrvatskoga jezika, pa jezikoslovna znanost u nas gotovo nikada nije bila, niti jest, autonomna, nego se razvijala u stalnim bitkama s politički moćnim nestručnjacima koji su – bili oni Hrvati ili nehrvati – iz neznanja ili iz podlih namjera terorizirali i lingviste i samu prirodu hrvatskoga jezika.

Pokazalo se, međutim, da hrvatski jezik može odoljeti svakom nasilju, dolazilo ono izvana ili iznutra, i da je u tim silnim naporima u dokazivanju svoje posebnosti na kraju uvijek bivao pobjednikom. Jer je, za razliku od oponenta, uvijek mogao s polica skinuti knjige u kojima je zapisan od davnina, vazda

jedan i jedinstven u svojim, samo njemu svojstvenim obiljima dijalekata i govora jednoga i jedinstvenoga hrvatskog naroda, sposobnog da stvori i tri književna jezika, ali i da taj troplet sjedini u jedan jezik hrvatske nacije, hrvatske države. Pa kada danas neki i opet govore o zajedničkom jeziku, misleći naravno na jugoslavenske sablasti, treba im reći: da, postoji zajednički jezik, zajednički jezik hrvatske nacije, njegovo je ime hrvatski jezik koji je u svome standardnom obliku emancipacija svijesti o cjelovitosti hrvatskoga bića.

Hrvatice i Hrvati, bilo gdje se nalazili, u okvirima hrvatske države, izvan nje na prostorima hrvatske povijesne baštine ili daleko od domovine, i bez jezikoslovnih poučaka znaju koja riječ i koja melodija pripada hrvatskom jeziku jer, ako i nemaju znanja, imaju osjećaj koji izvire iz dubine povijesti. Znaju i da bez hrvatskoga jezika ne postoje kao narod i da ih jedino ta srž njihove kulture izdvaja od ostalih i ne dopušta da se izgube u ovome svijetu čijim je suvremenim vladarima brojčano maleni narod i njegova jezična posebnost smetnja u globalističkim, profilerskim planovima, te, osobito krijum-